

วิเคราะห์นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ

THE ANALYSIS OF BUDDHIST LEARNING INNOVATION*

พระอุดมปัญญาภรณ์ (สันทัตถ์ สุนทawatthano), นิรัช เรืองแสน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Phraudompunyaporn (Sunhawat Sunhawattano), Niraj Ruangsarn

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand

E-mail: chaingam16@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิด และหลักการที่เกี่ยวกับนวัตกรรม การเรียนรู้เชิงพุทธ ซึ่งเป็นวิธีการจัดการเรียนรู้แนวใหม่ที่เป็นเลิศโดยใช้หลักการของพระพุทธเจ้าที่สอนหลัก ความจริงของชีวิตเพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยกระบวนการเรียนรู้เริ่มจากทุกข์ (Suffering) สาเหตุให้เกิดทุกข์ (Causes of suffering) วิธีการดับทุกข์ (Cessation of suffering) และแนวทางปฏิบัติให้ พ้นทุกข์ (Path leading to the cessation of suffering) ลักษณะเด่นของนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ คือ การสอนให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ การสนทนา ผ่านสื่อธรรมชาติ เข้าใจง่าย และชวนให้ผู้เรียนใคร่อยากเรียนรู้และปฏิบัติด้วยตนเอง เกิดศรัทธาและความพึงพอใจในการเรียนรู้

คำสำคัญ: นวัตกรรม; การเรียนรู้เชิงพุทธ

Abstract

This academic paper has its aim to analytically study the concepts and principles in relations to the Buddhist learning innovation which is an excellent learning management method of the Buddha conducted by teaching the truth of life to raise the awareness of self-learning. This learning process begins with recognition of suffering, cause of suffering, cessation of suffering and path leading to the cessation of suffering. The distinctive feature of Buddhist learning innovation is to teach learners to realize the value of learning through practice, conversations and natural media together with simplicity to understand and encouragement to learn and practice by oneself, resulting in faith and satisfaction in learning.

Keywords: innovation; Buddhist learning

*ได้รับบทความ: 17 ม.ค. 2564; แก้ไขบทความ: 18 มี.ค. 2564; ตอรับตีพิมพ์: 30 เม.ย. 2564

บทนำ

การศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาทั้งทางด้านสติปัญญา อารมณ์และสังคม เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และได้ช่วยให้บุคคลได้รู้จักการแก้ไขปัญหาโดยใช้เหตุผลคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ พร้อมทั้งได้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ในการใช้ทักษะที่ได้จากการศึกษานั้นไปปรับประยุกต์ใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมไทย ซึ่งต่อมา ระบบการศึกษาไทยได้มีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการคิดใหม่ อย่างไรก็ตาม ผลจากการปรับปรุงหลักสูตรยังเป็นปัญหาอยู่ เช่น ความไม่ชัดเจนของหลักสูตรหลายประการทั้งในส่วนของเอกสารหลักสูตร กระบวนการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ และผลผลิตที่เกิดจากการใช้หลักสูตร ได้แก่ ปัญหาความสับสนของผู้ปฏิบัติ ในระดับสถานศึกษา ในการพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษา สถานศึกษาส่วนใหญ่กำหนดสาระการเรียนรู้ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังไว้มาก การวัดผลและประเมินผลไม่สะท้อนมาตรฐานส่งผลต่อปัญหาการจัดทำเอกสารหลักฐานทางการศึกษาและการเทียบโอนผลการเรียน รวมทั้งปัญหาคุณภาพของผู้เรียนในด้านความรู้ ทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ

การจัดการศึกษาที่ดีจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งนี้เพราะว่าเด็กแต่ละคนจะมีความแตกต่างกัน ทั้งด้านความคิด ความรู้สึก บุคลิกภาพ ความสนใจ และความถนัด ดังนั้น การศึกษามีได้ขึ้นอยู่กับความสามารถทางด้านสติปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวข้องกับความถนัดทางการเรียนของแต่ละบุคคล รวมทั้งองค์ประกอบที่ไม่เกี่ยวข้องกับสติปัญญาด้วย เช่น สถานภาพทางสังคม บุคลิกภาพ ความสนใจ และพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออก อันเนื่องมาจากความนึกคิดเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งจะส่งผลต่อเจตคติ ความคิด ความรู้สึก ความเข้าใจในสิ่งต่างๆตลอดจนการปรับตัวและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความรู้ในด้านสามัญนั้นมีมากมายหลายแขนงซึ่งวิชาต่างๆเหล่านี้จะทำให้เท่าทันต่อเหตุการณ์บ้านเมืองและเท่าทันกับสิ่งที่โลกได้มีการพัฒนาไป และคนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากต่อวิชาการทางด้านสามัญ ความรู้และสิ่งต่างๆเหล่านี้มันจะทำให้เรามีเกียรติยศ มีคนนับหน้าถือตา เป็นที่รู้จักกันในสังคมนั้น ๆ และเมื่อเรามีอำนาจมีพวกพ้องมากมาย ความโลกก็จะเข้ามาครอบงำ ทำให้อยากได้สิ่งนั้น วิชาสังคมสามารถแก้ไขสภาพครอบครัว ศาสนา วัฒนธรรมที่แตกต่างซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น การขัดแย้งทางเพศ สิ่งเสพติด การทะเลาะวิวาทของนักเรียนได้ และการเอาเปรียบผู้อื่นที่มีความรู้ต่ำกว่า ซึ่งปัญหาเหล่านี้ทำให้สภาพสังคมเสื่อมถอยลงไป

พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูที่ประเสริฐของมนุษย์และเทวดา ดังที่ปรากฏในภาษาบาลีว่า “สตถา เทวมนุสฺสาน” แปลว่า พระศาสดาเป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นสารถิ ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามนี้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชา และยกย่องเทอดทูนพระองค์ในฐานะทรงเป็นครูสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงสอนหลักการเรียนรู้ตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยพระองค์เอง จนได้ตรัสรู้ คือรู้ความจริงที่ประเสริฐซึ่งเรียกว่า รู้ริยสัจ 4 ได้แก่การรู้ความจริงเรื่องทุกข์ รู้สาเหตุทำให้เกิดทุกข์ หรือ

ปัญหา รู้วิธีการแก้ปัญหา หรือดับทุกข์ และรู้แนวทางปฏิบัติให้พ้นทุกข์เพื่อพัฒนาตนให้เข้าใจ เข้าถึงความจริงของชีวิต ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมความรู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก

ในการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนมุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จึงได้นำการสอนแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Active Learning) คือ กระบวนการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องได้มีโอกาสลงมือกระทำมากกว่าการฟังเพียงอย่างเดียว ต้องจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้โดยการอ่าน การเขียน การโต้ตอบและการวิเคราะห์ปัญหา อีกทั้งให้ผู้เรียนได้ใช้กระบวนการคิดขั้นสูง ได้แก่ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า รวมถึงการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อการจัดการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาผู้เรียนเป็นอย่างมากในยุคสมัยนี้

ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2545) กล่าวว่า การเรียนการสอนเป็นความหมายหนึ่งของการศึกษา คือการที่จะฝึกตัวเองพัฒนาชีวิตของตัวเองให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดีการศึกษา ก็คือการทำให้ชีวิตเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งเราต้องพยายามอยู่ตลอดเวลา

ทิตินา แคมมณี (2548) ให้ความหมายการจัดการเรียนการสอนว่า หมายถึง กระบวนการจัดการด้านการเรียนการสอน โดยให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การจัดการเรียนการสอนจะเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยพิจารณาจากหลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน วิธีการสอน และการประเมินผล ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนเป็นต้น

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2543) กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการดำเนินการด้านการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาเพื่อให้เกิดผลที่เป้าหมาย คือผู้เรียนซึ่งมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องได้แก่ หลักสูตร วิธีการเรียนการสอนการประเมินผล เป็นต้น

สันต์ ธรรมบำรุง (2526) ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนไว้ว่าหมายถึง การจัดองค์ประกอบของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กัน เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ได้ ทั้งนี้ได้กล่าวถึงความสำคัญของระบบการเรียนการสอนว่า (1) การทำงานอย่างเป็นระบบนั้นสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของระบบจะอยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบ ไม่มีความสับสน และไม่มีความขัดแย้งในองค์ประกอบเหล่านั้น (2) การทำงานอย่างเป็นระบบจะเป็นไปด้วยความสะดวก รวดเร็ว ประหยัดทั้งแรงงาน เวลา และค่าใช้จ่าย (3) งานทุกอย่างจะสำเร็จตามเป้าหมายและได้ผลอย่างเต็มที่ (4) การสอนมีระบบนั้นเป็นแนวทางทางวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถพิสูจน์ทดลองได้

บุญชม ศรีสะอาด และนิภา ศรีไพโรจน์และนุชนา ทองทวี (2528) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้สรุปได้ว่า ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามที่

หลักสูตรต้องการโดยให้ถูกต้องตามจุดเน้นของเนื้อหาวิชาและธรรมชาติของวิชานั้นๆ การวัดผลและการประเมินผลก็ต้องวัดให้ถูกต้องเหมาะสม และควบคู่กับการจัดกิจกรรมการเรียนดังกล่าวทุกระดับตลอดเวลา การวัดผลและการประเมินผลจึงนับว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญกระบวนการหนึ่ง ของการศึกษาซึ่งสามารถหาเอาผลมาใช้วางแผนปรับปรุง พัฒนา ติดตามและตัดสินทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่าการจัดการเรียนการสอนนั้น เป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจในการเรียนการสอน การที่ผู้เรียนจะรู้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับสิ่งที่ผู้สอนมุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสม ซึ่งการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้จะช่วยให้ผู้สอนได้เข้าใจผู้เรียนและสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ความสามารถความสนใจของผู้เรียนและเนื้อหาวิชาได้

จุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

จุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ กิจกรรมที่ผู้สอนดำเนินการ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน เพื่อมุ่งความเจริญทุกด้านให้แก่ผู้เรียน เพื่อเราให้ผู้เรียนได้แสดงออก เพื่อให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม เพื่อเป็นวิธีการแสวงหาความรู้วิธีการ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของผู้สอน มีจุดมุ่งหมายที่สภาพความสำเร็จของผู้เรียนทุกคน แต่ผู้สอนมักพบว่าผู้เรียนบางคน บางกลุ่มในชั้นเรียน มีข้อบกพร่องในการเรียน เรียนได้ช้ากว่าเพื่อนหรือมีผลการเรียนต่ำกว่าระดับที่ควรจะเป็นหน้าที่ผู้สอนคือการช่วยเหลือชี้แนะด้วยวิธีการต่างๆ และให้ความสนใจให้การดูแลมากขึ้น คิดหาเทคนิควิธีการที่จะช่วยเหลือผู้เรียน ตามข้อบกพร่องของผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพแสดงออกเต็มความสามารถ และนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสังคมได้ นอกจากนี้กรมวิชาการ (2539) ได้ยกตัวอย่างนำเสนอลักษณะของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ เช่น มุ่งให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและชี้แจงลักษณะที่น่าสยмыในหลักพระพุทธศาสนา มุ่งสนองความต้องการและช่วยแก้ปัญหาของบุคคลและสังคมจัดให้มีระบบ การฝึกอบรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ให้มีความสอดคล้องกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทยในสังคมที่แวดล้อมตัวเด็ก และพิธีกรรมต่าง ๆ

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนจะต้องจัดกิจกรรมและสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องกับลักษณะพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนในแต่ละขั้นตอน เนื่องจากการเรียนรู้จะเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมและสภาพแวดล้อม เป็นกระบวนการที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนตลอดเวลา รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำทฤษฎี หรือหลักการทางวิชาการที่เรียนมาแล้ว นำมาปรับใช้ในสถานการณ์ใหม่ได้ เชื่อว่าความสามารถในด้านสติปัญญาของผู้เรียนจะเพิ่มมากขึ้น เมื่อผู้เรียนได้รับการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในเนื้อหาวิชา ด้วยการศึกษาค้นคว้าตามความสนใจของตนเอง การพัฒนาความรู้ความสามารถ ความคิดของผู้เรียนในลักษณะนี้เรียกว่า (Discovery learning) ซึ่งการมีประสบการณ์ การ

สร้างจินตนาการ หรือมีโนภาพของตนเอง รวมทั้งการเข้าใจสิ่งแวดล้อมและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยการสื่อความหมาย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สิ่งเหล่านี้ จะก่อให้เกิดเป็นความรู้และความคิดขึ้นได้ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะต้องจัดเตรียมสถานการณ์ต่าง ๆ ปัญหา รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อม เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองและจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ การจัดการเรียนการสอนจะอยู่ในลักษณะของการสอนแบบอุปนัย (Inductive) โดยที่ผู้สอนจะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากตัวอย่างในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ประสบการณ์ และสรุปเป็นแนวคิดใหม่ของตนเอง

สรุปได้ว่า การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน คือ การลงมือปฏิบัติจริงในด้านการจัดการเรียนการสอน และจัดสภาพการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จริงและเกิดทักษะในกระบวนการต่าง ๆ ตลอดจนผู้เรียนได้นำองค์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ที่หลากหลายโดยเน้นการปฏิบัติจริง

นวัตกรรมการศึกษา

การสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้มีนักคิดให้แนวคิดดังนี้ โทมัส ฮิวส์ ได้ให้ความหมายว่า นวัตกรรมเป็นการนำวิธีการใหม่ ๆ มาปฏิบัติหลังจากได้ผ่านการทดลองหรือได้รับการพัฒนามาเป็นขั้น ๆ แล้วโดยมีขั้นตอนตามลำดับ คือ การคิดค้น การพัฒนา และนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งมีความแตกต่างจากการปฏิบัติเดิมที่เคยปฏิบัติมา และกิริติ ยศยิ่งยง (2552) ได้ให้ความหมายว่า นวัตกรรม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ คิดค้น พัฒนาสามารถนำไปปฏิบัติจริง และมีการเผยแพร่ออกสู่ชุมชน ในลักษณะเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือของเก่าที่มีอยู่แต่เดิมแต่ได้รับการปรับปรุงเสริมแต่งพัฒนาขึ้นใหม่ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ สำนักนวัตกรรมแห่งชาติ แบ่งประเภทของนวัตกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) ที่ประกอบไปด้วยนวัตกรรมของผลิตภัณฑ์ที่จับต้องได้ กับผลิตภัณฑ์ที่จับต้องไม่ได้ 2. นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) ที่ประกอบไปด้วยนวัตกรรมกระบวนการทางเทคโนโลยี และนวัตกรรมกระบวนการทางองค์กรนวัตกรรมจึงเป็นวิธีการหรือกระบวนการนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆที่มีประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติโดยการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง

คุณลักษณะของนวัตกรรมทางการเรียนการสอน

ลักษณะนวัตกรรมทางการเรียนการสอน ควรมีซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นสิ่งใหม่เกี่ยวกับการสอนทั้งหมด เช่น วิธีสอนใหม่ๆ สื่อการสอนใหม่ ซึ่งไม่เคยมีใครทำ มาก่อน
2. เป็นสิ่งใหม่เพียงบางส่วน เช่น มีการผลิตชุดการเรียนการสอนรูปแบบใหม่แต่ยังคงมีรูปแบบเดิมเป็นหลักอยู่ ตัวอย่างเช่น มีบัตรเนื้อหา บัตรความรู้ บัตรทดสอบ แต่มีการเพิ่มบัตรฝึกทักษะความคิด บัตรงานสำหรับผู้เรียน เป็นต้น

3. เป็นสิ่งใหม่ที่ยังอยู่ในกระบวนการทดลองว่ามีประสิทธิภาพในการนำไปใช้มากน้อยเพียงไร เช่นการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบูรณาการเข้าไปในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทุกรายวิชา
4. เป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับการยอมรับและนำไปใช้บ้างแล้วแต่ยังแพร่หลายเช่น แหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น มีวนอุทยานแห่งชาติอยู่ในท้องถิ่นนั้นแต่เนื่องจากมีอุปสรรคเกี่ยวกับการเดินทางจึงยังไม่เป็นที่นิยมของสถานศึกษาต่างๆ
5. เป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติมาแล้วครั้งหนึ่งแต่ไม่ค่อยได้ผลเนื่องจากขาดปัจจัยสนับสนุนต่อมาได้นำมาปรับปรุงใหม่ทดลองใช้และเผยแพร่จัดว่าเป็นนวัตกรรมได้ในกรณีสิ่งนั้นที่นำมาใช้จนกลายเป็นสิ่งปกติของระบบงานนั้นไม่จัดว่าเป็นนวัตกรรม เช่น การจัดทำบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนของโรงเรียนเมฆวิทยา เป็นนวัตกรรมของโรงเรียนที่ผู้บริหารสนใจและสนับสนุนให้ทุกกลุ่มและสาระการเรียนรู้ ผลิบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนทุกระดับชั้น จนกลายเป็นสื่อการเรียนการสอนชนิดหนึ่งของโรงเรียน จึงไม่เรียกคอมพิวเตอร์ช่วยสอนว่าเป็นนวัตกรรมอีกต่อไป

ประเภทของนวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอน

ปัจจุบันนี้ มีบุคลากรทางการศึกษาต่างก็ผลิตนวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนออกมาจำนวนมาก ขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาของการจัดการเรียนการสอนของแต่ละท้องถิ่นหรือเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ทั้งนี้มักใช้เกณฑ์มาตรฐานของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) เป็นบรรทัดฐานที่กำหนดเป้าหมายว่าต้องจัดทำนวัตกรรมเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะตามเกณฑ์การประเมินมาตรฐานการศึกษา ถ้าผู้เรียนโรงเรียนใดมีลักษณะหรือคุณภาพไม่ถึงเกณฑ์ก็จะหาแนวทาง วิธีการที่จะสร้างนวัตกรรมมาใช้เพื่อเป็นเครื่องหรือปัจจัยที่จะทำให้คุณภาพของผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย ได้กล่าวถึงนวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนว่านวัตกรรมที่ผลิตออกมาทางด้านการเรียนการสอนมีจำนวนมากแต่สามารถจำแนกประเภทได้ ดังนี้

1. นวัตกรรมประเภทผลิตภัณฑ์หรือสิ่งประดิษฐ์

นวัตกรรมประเภทนี้มีลักษณะเป็นสื่อที่ช่วยในการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีความเข้าใจกระจ่างชัดเจนในเรื่องที่เรียน หรือทำให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาการเรียนรู้ในทักษะด้านต่างๆได้เร็วยิ่งขึ้น นวัตกรรมประเภทนี้ ได้แก่ ชุดการเรียน ชุดการสอน ชุดการเรียนการสอน แบบฝึกทักษะ ชุดการฝึก ชุดฝึกทักษะการเรียนรู้ บทเรียนสำเร็จรูปแบบสื่อผสม บทเรียนโปรแกรม เกม การ์ตูน นิทาน เอกสารประกอบการเรียนรู้ เอกสารประกอบการเรียนการสอน เอกสารประกอบการสอน ฯลฯ

2. นวัตกรรมประเภทรูปแบบ เทคนิค และ วิธีการสอน

นวัตกรรมประเภทนี้เป็นการใช้วิธีการสอนหรือเทคนิคการสอนในรูปแบบต่างๆ ที่นักการศึกษาได้คิดค้นเพื่อพัฒนาการด้านการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนทั้งในด้านการความรู้ ทักษะกระบวนการ และเจตคติ ซึ่งมี

วิธีการสอนและเทคนิคการสอนจำนวนมาก ได้แก่ วิธีการสอนคิดวิธีการสอนโดยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ CIPPA MODEL วัฏจักรการเรียนรู้ 4 MAT วิธีสอนตามแนวพุทธวิธี วิธีสอนแบบบูรณาการ วิธีสอนโครงงาน วิธีสอนโดยการตั้งคำถาม Constructivism ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีนวัตกรรมประเภทเสริมสร้างคุณลักษณะของผู้เรียน ด้านจิตพิสัยซึ่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สรุปว่าการพัฒนาจิตพิสัยในการเรียนการสอนที่จำเป็น ได้แก่ ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความมีน้ำใจ การบริโภคด้วยปัญญาในวิถีไทย

กล่าวสรุปได้ว่า นวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนนั้นสามารถจัดเป็น 2 ประเภทคือ นวัตกรรมประเภทผลิตภัณฑ์หรือสิ่งประดิษฐ์และนวัตกรรมประเภทรูปแบบเทคนิค และวิธีการสอน ซึ่งรวมทั้งการพัฒนาจิตพิสัยในการเรียนการสอนด้วยการพัฒนานวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอน ได้ให้หลักการในการพัฒนานวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนไว้พอสรุปดังนี้

1. การระบุปัญหา (Problem) ความคิดในการพัฒนานวัตกรรมนั้น ส่วนใหญ่จะเริ่มจากการมองเห็นปัญหา และต้องการแก้ไขปัญหานั้นให้ประสบผลสำเร็จอย่างมีคุณภาพ

2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย (Objective) เมื่อกำหนดปัญหาแล้วก็กำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อจัดทำหรือพัฒนานวัตกรรมให้มีคุณสมบัติ หรือลักษณะตรงตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

3. การศึกษาข้อจำกัดต่างๆ (Constraints) ผู้พัฒนาทางด้านการเรียนการสอนต้องศึกษาข้อมูลของปัญหาและข้อจำกัดที่จะใช้นวัตกรรมนั้น เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ได้จริง

4. การประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรม (Innovation) ผู้จัดทำหรือพัฒนานวัตกรรมจะต้องมีความรู้ ประสบการณ์ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งอาจนำของเก่ามาปรับปรุงดัดแปลง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและทำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หรืออาจคิดค้นขึ้นมาใหม่ทั้งหมด นวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนมีรูปแบบแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับลักษณะปัญหาหรือวัตถุประสงค์ของนวัตกรรมนั้น เช่น อาจมีลักษณะเป็นแนวความคิด หลักการ แนวทางระบบ รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ เทคนิค หรือสิ่งประดิษฐ์ และเทคโนโลยี เป็นต้น

5. การทดลองใช้ (Experimentation) เมื่อคิดค้นหรือผลิตนวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนแล้วต้องทดลองใช้นวัตกรรม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเป็นการประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขผลการทดลองจะทำให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนานวัตกรรมต่อไปถ้าหากมีการทดลองใช้นวัตกรรมหลายครั้งก็ย่อมมีการมั่นใจในประสิทธิภาพของนวัตกรรมนั้น

6. การเผยแพร่ (Dissemination) เมื่อมั่นใจว่านวัตกรรมที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพแล้วก็สามารถนำไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักทักษะการจัดการกระบวนการเรียนรู้สังคมศึกษา การสร้างกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนมีความจำเป็นต่อการจัดการเรียนรู้ ซึ่ง การสอนสังคมศึกษา ประกอบด้วย 5 สารการเรียนรู้ ได้แก่ สารวิชา ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม สารวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม สารวิชา เศรษฐศาสตร์ สารวิชาประวัติศาสตร์ และสารวิชาภูมิศาสตร์ ดังนั้นทักษะในการจัด กระบวนการเรียนรู้ให้แก่

ผู้เรียนของครูผู้สอน ได้แก่ 1) มีอิสระที่จะเลือกสิ่งที่พอใจ แสดง ความคิดเห็นและลักษณะเฉพาะของตนเอง 2) มีความต้องการดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้ตรงตาม ความพอใจของตนเอง 3) ตรวจสอบหาความจริงเบื้องหลัง 4) เป็นตัวของตัวเองและสร้าง ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อรวมตัวกันเป็นองค์กร 5) ชอบความสนุกสนานและการเล่นถือเป็น ส่วนหนึ่งของงาน การเรียนรู้และชีวิตทางสังคม 6) การร่วมมือและความสัมพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของทุกกิจกรรม 7) ต้องการความเร็วในการสื่อสาร การหาข้อมูลและตอบคำถาม 8) สร้างนวัตกรรมต่อทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต

การนำนวัตกรรมการศึกษาไปใช้

การนำนวัตกรรมการศึกษาไปใช้ในแก้ปัญหาหรือพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้สอนจะต้องพิจารณาลักษณะต่างๆ ต่อไปนี้

1. เป็นนวัตกรรมที่ไม่ซับซ้อนและยุ่งยากจนเกินไป ใช้ง่าย ใช้สะดวก
2. เป็นนวัตกรรมที่ไม่เสียค่าใช้จ่ายเยอะเกินไป
3. เป็นนวัตกรรมที่สำเร็จรูป อำนวยความสะดวกในการใช้งาน
4. เป็นนวัตกรรมที่ไม่กระทบกระเทือนบริบทเดิมมากนัก
5. เป็นนวัตกรรมที่ไม่มีคนเกี่ยวข้องมากนัก
6. เป็นนวัตกรรมที่ให้ผลชัดเจน

กิดานันท์ มลิทอง (2553) ได้เสนอแนะว่าการนำนวัตกรรมไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้สอน ต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. นวัตกรรมที่นำมาใช้นั้นต้องมีจุดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนกว่าวัสดุ อุปกรณ์ หรือวิธีการที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มากน้อยเพียงใด
2. นวัตกรรมนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่กับระบบหรือสภาพที่เป็นอยู่
3. มีการวิจัยหรือการศึกษายืนยันแน่นอนแล้วว่า สามารถนำมาใช้ได้ดีในสภาพสภาวะการณ์ที่คล้ายคลึงกัน
4. นวัตกรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการของผู้ใช้อย่างจริงจัง

นวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ

เมื่อได้ศึกษาแนวคิดของนวัตกรรมจะพบว่าการคิดและการกระทำ เรื่องใหม่หรือเรื่องเก่ามาพัฒนาใหม่ ให้ทุกคนยอมรับไปปฏิบัติตามได้ผลดีผู้เขียนคิดว่านี้คือนวัตกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ กิรติ ยศยิ่งยง (2552) ได้ให้ความหมายว่า นวัตกรรม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ คิดค้น พัฒนา สามารถนำไปปฏิบัติจริง และมีการเผยแพร่ออกสู่ชุมชน ในลักษณะเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือของเก่าที่มีอยู่แต่เดิมแต่ได้รับการ

ปรับปรุงเสริมแต่งพัฒนาขึ้นใหม่ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ จากคำนิยามคำว่า นวัตกรรม จะพบว่า เป็นแนวคิดในการปฏิบัติแบบใหม่ที่จะก่อให้เกิดผลที่ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมในการเรียนรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา หรือในการเรียนรู้เชิงพุทธ จึงขอย้อนกลับมาศึกษาพุทธวิธีแห่งการเรียนรู้ถือว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบนวัตกรรมแห่งความรู้ใหม่ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธบริษัททั้ง 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา เป็นเวลา 45 ปี นับตั้งแต่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มีคำสอน 84,000 พระธรรมขันธ์ เมื่อนำมาจัดหมวดคำสอนเป็นหนังสือพระไตรปิฎกได้จำนวน 45 เล่มในประเทศไทย ส่วนการจัดแต่งหนังสือพระไตรปิฎกประเทศอื่นๆ จำนวนเล่มจะเท่ากัน อาจจะกล่าวว่านี้ คือ นวัตกรรมคำสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งสามารถสรุปหลักการสอนเพื่อการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. เนื้อหาที่ทรงสอนให้เรียนรู้

1) พระพุทธองค์ ทรงสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็นชัดคือ อริยสัจ ซึ่งทรงเริ่ม สอนให้เรียนรู้เรื่องความทุกข์ความเดือดร้อน เพื่อเรียนรู้ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา รู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว เมื่อเวลาเกิดปัญหาให้เรียนรู้ปัญหานั้นด้วยตนเอง โดยให้เอาปัญหา หรือความทุกข์นั้นมาเป็นบทเรียน จากแนวคิดข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา ไม่ใช่สร้างปัญหาเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นทุกข์มากขึ้น วิธีการเรียนรู้จากเรื่องง่ายในชีวิตประจำวันไปหาสิ่งยากตามลำดับเป็นการสอนแบบใหม่เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจง่ายขึ้น

2) สอนเนื้อเรื่องที่ลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป

3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็สอนด้วยความจริงให้ผู้เรียนได้ดูได้เห็นได้ฟังเองอย่างที่เราเรียกว่า ประสบการณ์ตรง

4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุดไม่วกวนไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

5) สอนมีเหตุผล พิจารณาเห็นจริงได้

6) สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก ฯลฯ

7) สอนสิ่งที่มีความหมายควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจเป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ฯลฯ

จากแนวคิดในการสอนดังกล่าวพบว่าเป็นนวัตกรรมการสอนที่ผู้สอนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนผู้เรียนและเผยแพร่คำสอนพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะหลักการสอนที่ว่าสอนเท่าที่จำเป็นพอดีกับผู้เรียน ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก คำนี้เป็นการแนะนำครูสอนที่ดีมาก เพราะครู อาจารย์บางคนชอบสอนอวดอ้างว่าตนเองเก่ง ศิษย์ตามไม่ทันในที่สุดไม่เกิดการเรียนรู้ คำสอนท่านก็ดูเหมือนไร้ประโยชน์ เพราะไม่บรรลุผลการสอน แต่พระพุทธเจ้าสอนให้เห็นด้วยตนเองเหมือนจูงมือไปดู

ด้วยตา พระพุทธองค์ทรงใช้ศิลปะการสอนที่ดีและทันสมัยใหม่เสมอและพระพุทธองค์ทรงมีวิธีการสอนรูปแบบต่างๆ ที่จัดว่าเป็นนวัตกรรมแบบใหม่ๆ เสมอเพื่อให้เหมาะสมบุคคลแต่ละคน เช่น รูปแบบสาธิต หรือสนทนา แบบบรรยาย จะเห็นได้ในการประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน และแบบตอบปัญหา อย่างตรงไปตรงมา แบบย้อนถาม บ้างก็แยกความตอบบ้างไม่ตรงตอบ และทรงสอนแบบเปรียบเทียบ เป็นต้น หลักการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้ผู้เรียนหรือผู้ฟังธรรมมีส่วนร่วมในการซักถามข้อสงสัยในหลักคำสอนเมื่อเข้าใจแล้ว พระพุทธองค์ทรงให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง (Learning by Doing) จะได้เกิดการเรียนรู้เข้าใจจากการปฏิบัติด้วยตนเองหรือจากประสบการณ์ จนผู้ปฏิบัติเข้าถึงหลักความจริงด้วยปัญญาของตน จิตเป็นกุศลหลุดพ้นจากกิเลส ซึ่งจะขอนำกรณีตัวอย่างจากพระสูตรมาเป็นแบบอย่างในการสอนแสดงเพื่อชี้ให้เห็นความสามารถในชั้นนวัตกรรมแห่งสอนที่เป็นเลิศเหนือคนอื่น

สรุป

สิ่งที่ทำขึ้นมาใหม่หรือแตกต่างจากเดิมซึ่งอาจจะเป็นความคิด แนวคิด แนวทาง ระบบ รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อและเทคนิคต่างๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งได้รับการคิดค้น และจัดทำขึ้นใหม่เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่างๆทางการศึกษา สื่อการสอนที่ได้รับการพัฒนา อย่างเป็นระบบ โดยผ่านการผลิต การทดลองใช้ ปรับปรุงจนมีประสิทธิภาพแล้วจึงนำไปใช้จริงอย่างได้ผล คุณลักษณะนวัตกรรมทางการเรียนการสอนจะต้องเป็นสิ่งที่ใหม่เกี่ยวกับการสอนทั้งหมด เป็นสิ่งที่ใหม่เพียงบางส่วน เป็นสิ่งที่ยังอยู่ในกระบวนการทดลอง ได้รับการยอมรับและนำไปใช้บ้างแล้วแต่ยังแพร่หลาย สิ่งใหม่นำมาปรับปรุงใหม่ทดลองใช้และ เผยแพร่ โดยนวัตกรรมทางการเรียนการสอนแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ นวัตกรรม ประเภทผลิตภัณฑ์หรือสิ่งประดิษฐ์ และนวัตกรรมประเภทรูปแบบ เทคนิค และวิธีการสอน นวัตกรรมเชิงพุทธจากพระสูตรพบว่า พระพุทธองค์ทรงสอนที่เป็นเลิศ ทำให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตอบข้อสงสัยได้หมด จนทำให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาเลื่อมใส นำไปปฏิบัติตามด้วยความพอใจใคร่อยากเรียนรู้ด้วยตนเอง นี่คือนวัตกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธ ซึ่งคำสอนของพระองค์ กล่าวได้ว่า อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา จูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ เราใจให้กลัวกลัวบ้างเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก ขโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงใช้นวัตกรรมการสอนการเรียนรู้ให้พุทธบริษัทได้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์เพื่อเรียนรู้พระธรรมวินัย ได้ถูกต้องและต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนแบบพวกเราต้องเรียนรู้และปฏิบัติต่อไปเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เกิดจิตมีสมาธิและพัฒนาโลกียะปัญญาให้เป็นปัญญาแห่งสัมมาทิฐิที่ต้องเรียนรู้พัฒนาครูและพัฒนาผู้เรียนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ. (2539). *ครูผู้เปลี่ยนโฉมการเรียนรู้ : เอกสารลำดับที่ 2 ชุดนวัตกรรมช่วยการเรียนรู้การสอน*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- กิดานันท์ มลิทอง. (2553). *เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- กิริติ ยศยิ่งยง. (2552). *องค์กรแห่งนวัตกรรม แนวคิด และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทิตินา แคมมณี. (2548). *รูปแบบการเรียนรู้การสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชม ศรีสะอาด นิภา ศรีไพโรจน์ และนุชชญา ทองทวี. (2528). *การวัดผลและประเมินผลทางการศึกษา*. มหาสารคาม: โรงพิมพ์ปริดาการพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *การศึกษาฉบับง่าย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2543). *การพัฒนาการเรียนรู้การสอน*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สันต์ ธรรมบำรุง. (2526). *หลักการนิเทศการสอน*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.